

GHEORGHE ȘINCAI

DE

PROF. D. MACREA

La 28 februarie s-au împlinit două sute de ani de la nașterea lui Gheorghe Șincai, unul dintre reprezentanții străluciți ai intelectualității noastre militante din trecut.

Condițiile istorice în care a trăit Gheorghe Șincai scot și mai mult în evidență meritele acestui luptător dirz de la începuturile culturii noastre moderne. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când Gheorghe Șincai își începe activitatea de cărturar, Transilvania se găsea sub apăsarea Habsburgilor. Privilegiile aristocratice care durau de sute de ani, rezemate pe munca iobagilor români și maghiari, păreau de nezduncinat, cu toate răscoalele repetate ale celor oprimați. Reformele iluzorii introduse de Iosif al II-lea n-au schimbat cu nimic situația iobăgimii, la a cărei menținere în mizerie și întuneric era interesată în mod solidar nobilimea celor trei națiuni «receptae». Poporul român, alcătuit în acea vreme din iobagi și o mică burghezie în curs de formare, suferea o dublă apăsare: socială și națională. Unirea unei părți din românii transilvăneni cu biserica Romei n-a adus nici o schimbare în situația poporului român, ci doar consolidarea citorva privilegiu clericale. Ieșirea din această situație cerea, pe lângă o mare hotărîre de luptă, și alegerea celor mai potrivite mijloace pentru a schimba cursul unei istorii vitrege și de nesuportat.

Figura lui Gheorghe Șincai se conturează în cadrul acestei acțiuni istorice de luptă pentru drepturile poporului român asupra și pentru progresul lui social și cultural.

Armele alese de Gheorghe Șincai și de tovarășii săi de luptă, Samuil Micu și Petru Maior, pentru a legitima egalitatea în drepturi a poporului român și pentru a-i defini individualitatea lui distinctă între celelalte popoare ale Transilvaniei, au fost istoria și lingvistica. Aceste arme le-au fost impuse de con-

dițiile istorice ale vremii. Nobilimea transilvăneană își justifica privilegiile prin originea ei aleasă și prin vechimea ei istorică. Ea desconsidera poporul român format din iobăgime, socotindu-l venit, atît în Transilvania cît și în Principate, din sudul Dunării, în cursul evului mediu. Atribuind poporului român și limbii sale o origine exclusiv romană, o descendență deci mai impunătoare și mai veche decît a nobilimii, Șincai și tovarășii săi de luptă au căutat să-i justifice drepturile politice care rezultau din vechimea și continuitatea lui neîntreruptă pe aceste locuri. În acest scop, ei încep a scrie, pentru întîia oară, limba română cu caractere latine, întrebuintînd o ortografie etimologică spre a se recunoaște originea latină a fiecărui cuvînt, iar pentru a da limbii romîne un caracter pur romanic, ei încearcă să introducă în vocabularul ei cuvinte luate de-a dreptul din dicționarele latine.

Concretizarea crezului lingvistic al Școlii ardeleni, creată de ei, s-a făcut mai întîi în «*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*», publicată de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, la Viena, în 1780, și retipărită apoi în 1805 numai de Șincai. Aceasta este prima gramatică tipărită a limbii romîne, care, cu toate exagerările ei, a avut meritul de a fi atras atenția romaniștilor străini asupra limbii romîne, limbă de care ei nu se ocupaseră pînă atunci. Ea a servit însă și ca bază a rătăcirilor latiniste de mai tîrziu, în încercarea de a se crea o limbă artificială, latină cu orice preț și străină de popor, rătăcire care a culminat în faimosul dicționar academic al lui A. T. Laurian și I. C. Massim din 1873—1876.¹

Dacă ideea latinității este în centrul activității lui Gheorghe Șincai, Samuil Micu și Petru Maior, ar fi o denaturare simplistă să reducem crezul și lupta vieții lor numai la atîta. Gheorghe Șincai a fost o personalitate complexă, care s-a impus printr-o activitate bogată în numeroase domenii. Munca și lupta lui neobosită au fost călăuzite de dorința de a fi folositor poporului, de a sta aproape de nevoile lui, de a-l îndruma și ajuta necontenit. Șincai este cărturarul luptător care folosește toate împrejurările ce i se oferă pentru a servi cauza poporului său. Cînd, în 1774, este trimis la Roma la Colegiul «de propaganda fide», el caută și strînge documente istorice pentru legitimarea drepturilor poporului român desconsiderat de nobilime, iar cînd se întoarce de la Roma renunță la haina de călugăr, mărturisind că a îmbrăcat-o numai pentru a se putea înarma cu știința menită să servească cauza națiunii lui oprimată.

Între 1782 și 1794, ca director al puținelor școli romînești din Transilvania acelei vremi, Gheorghe Șincai răspunde nevoilor practice ale ridicării culturale a maselor printr-o muncă asiduă și plină de succes. Prin stăruința lui se înființează în Transilvania trei sute de noi școli primare, pe care le in-

¹ A. T. Laurian și I. C. Massim, Dicționarului limbei romane. Tomu I. A-H; Tomu II (colaborator Iosefu Hodosiu și G. Baritiu) I-Z; (Tom. III) Glossariu, care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a lor, cumu și cele de origine indouiosa. București, 1873—1876.

spectează permanent oricît de îndepărtate erau. În actele Sinodului ținut la Blaj în 18 decembrie 1792, se arată că Șincai nu și-a cruțat nici « osteneala, nici sănătatea » în îndeplinirea acestei sarcini. Pentru a asigura acestor școli nivelul de învățămînt corespunzător, Șincai scrie o serie de manuale școlare în limba romînă care nu existau pînă atunci: o gramatică latino-romînă, două abecedare, un manual de aritmetică, iar în manuscrisele rămase la moartea lui s-au mai găsit, între altele, un dicționar latin-romîn și romîn-latin și o « Istorie a firii » cuprinzînd date din științele naturii, lucrări destinate de asemenea învățămîntului. Acțiunea pentru organizarea administrativă și înzestrarea didactică a școlilor, precum și legarea conținutului învățămîntului de progresul științei și de cerințele practice ale vieții, fac din Gheorghe Șincai un precursor al școlii legată de popor și devotată nevoilor lui. Pe acest drum au mers cu strălucire mai tîrziu Gheorghe Lazăr și numeroși alți dascăli transilvăneni din secolul trecut, care, în Transilvania sau ca emigranți în Principate, au deschis școli și au scris cărți didactice pentru a ridica poporul prin știință și cultură.

Gheorghe Șincai a trăit cu intensitate momentele de luptă ale poporului asupra din vremea lui. El n-a luat parte directă la răscoala lui Horia, dar în cadrul represaliilor care au urmat acestei mari insurecții populare, Șincai a fost mereu suspectat de a fi fost unul din instigatorii ei. În acțiunea politică dusă de poporul romîn pentru revendicarea de drepturi, Șincai a luat însă o parte activă. El a fost printre inspiratorii actului istoric redactat de Ștefan Meheși sub titlul « *Supplex libellus Valachorum* » din 1791, manifestîndu-se și în mod direct în această acțiune prin răspunsul documentat și plin de demnitate dat istoricului sas Eder, care contesta temeinicia argumentelor cuprinse în acest important memoriu. Criticii lui Eder el îi răspunde printr-o lucrare atît de dîrză și de justă, încît cenzura vremii i-a înterzis publicarea (« *Responsum ad crism Caroli I. Eder in supplicem libellum Valachorum Transilvaniae* »). Opera de bază a lui Șincai, « *Hronica romînilor și a mai multor neamuri* », spre deosebire de cronicile romînești de pînă atunci, care înregistrau pasiv întîmplările din trecut, este și ea o armă de luptă prin bogăția argumentării istorice a drepturilor poporului romîn și prin nenumăratele aprecieri critice asupra epocii contemporane autorului. Ea expune întîmplările dintre anii 86—1739, cu care prilej Șincai își arată sentimentele și ideile lui înaintate, starea socială înapoiată a Transilvaniei stăpînită de nobilime. Iată, spre exemplu, cum prezintă « *Hronica* » starea iobagilor transilvăneni: ... « ba proștii la atîta ajunsese pe vremea mea de se vindea ca dobitoacele ...; afară de slujbele pe care le făceau domnilor pămîntești, începînd de luni pînă sîmbătă seara în toată săptămîna preste tot anul, duminica, fiindcă alta nu se putea lucra, domnii pămîntești pre iobagii săi îi trimitea cu cărți pe la alți domni. »¹

Adversar al tendinței episcopilor de la Blaj de a catoliciza biserica, Șincai se ridică în « *Hronică* » împotriva lăcomiei clerului din vremea lui, scriind

¹ G. Șincai, *Hronica romînilor și a mai multor neamuri*, Iași, 1853-54, vol. II, p. 136.

că « numai punga ta o voiesc ca să-și umple pungile lor ». El este un adversar hotărât al iezuiților, a căror perfidie ajunsese s-o cunoască bine în cursul studiilor sale la Roma. Șincai arată că iezuiții își datoresc succesul originii lor nobile instrucțiunii rafinate și frumuseții lor fizice: În rîndurile lor « nu să primea alții — scrie Șincai — fără numai aceia care erau, au foarte de mare talent au de mare viță și bogat neam, au prea frumoși; cu care trei lucruri avea între sine pe cei mai zdraveni oameni, pentru că cei cu mintea mare străbătea toate, cei de neam mare împlinea toate prin rudeniile sale, cei frumoși erau văzuți la toți și mai ales la femei prin care apoi lucra cum vrea. Nici o minciună, căci o am citit aceasta în regulile lor cele ascunse și numai cu manuscrisele pe care eu însumi le-am dat din porunca cardinalului Ștefan Borgia să le lege ».¹ Dușman al urii dintre naționalități, Șincai arată cât de păgubitoare era situația creată de nobilimea maghiară prin desconsiderarea altor neamuri.

Nu este deci de mirare ca un om atît de îndrăzneț în atitudini și păreri și atît de incomod pentru stăpîinii de la Viena și pentru servitorii prea supuși ai acestora de la Blaj să fi îndurat toate persecuțiile și loviturile din partea celor ce apărau ordinea pe care Șincai voia s-o dărîme. Destituit în 1794 din postul de director al școlilor romînești din Transilvania și arestat apoi timp de zece luni, Șincai scapă cu mare greutate de condamnarea care i se pregătise. Operele lui nu se pot publica din pricina cenzurii care le interzice tipărirea. Nici răspunsul dat lui Eder, nici « Hronica » n-au putut fi deci, în vremea lor, răspîndite și cunoscute. De atunci începe pentru Șincai o viață de rătăcire pe la prieteni și admiratori, făcînd servicii de corector de tipografie și de meditator în casele oamenilor cu idei înaintate. Încercările de a-și recîștiga un post la stat au fost zadarnice. Preocupat de « Hronica » sa, la care a lucrat 34 de ani fără a fi reușit să o publice (ea a fost publicată abia în 1853 la Iași), Șincai rătăcește neconținut la Oradea, Budapesta, Viena, purtîndu-și manuscrisul bogat în niște desagi de lînă. A murit departe de prieteni și cunoscuți, într-un sat din Ungaria de nord, la 2 noiembrie 1816. A fost sfîrșitul firesc al unui luptător răzvrătit împotriva unei lumi încă prea puternică atunci pentru a putea fi dărîmată.

Venerația de care Gheorghe Șincai s-a bucurat după moartea sa este exprimată, între altele, în cuvintele însuflețite ale lui Al. Papiu Ilarian, care îi face următorul portret caracteristic — după mărturii contemporane — în discursul de recepție rostit la Societatea Academică Romîna, în 16 septembrie 1869: « Căutătura-i era îndrăzneată și insuflătoare de respect, dar în trăsăturile feței puteai cunoaște adîncimea gîndurilor și necazurilor cu care toată viața avusese a se oști. Avea vocea sonoră, bărbătească, vorbea apăsător, bine articulat, liber și cu îndrăzneală, ca bărbatul care are de unde și știe ce să vorbească, fiind sigur de mintea și abilitatea lui. Din vorbele lui vedeai îndată că omul multe simte și multe îndrăznește... Mersul, starea și toată purtarea sa era măreață; simțea

¹ G. Șincai, Hronica românilor și a mai multor neamuri, Iași, 1853—54, vol. II, p. 306.

îndată spiritul înalt ce locuia într-însul, nu mai puțin omul plin de încredere și sigur de lucrarea sa».¹

Este incontestabil că activitatea lingvistică a lui Gheorghe Șincai, Samuil Micu și Petru Maior are meritul de a fi constituit începutul studiului structurii latine a limbii noastre. Ea prezintă însă lacune și erori serioase. Romanitatea exclusivă a limbii române cu excluderea elementului slav s-a dovedit a fi tot atît de potrivnică adevărului, ca și derivarea limbii române din latina clasică. Dominația aproape exclusivă a școlii latiniste în lingvistica noastră din secolul trecut, consolidată prin pozițiile oficiale ocupate de reprezentanții ei, a avut un efect negativ pentru cunoașterea științifică a istoriei limbii române și a constituit o frînă în impunerea principiului fonetic în ortografia noastră. Exagerările Școlii ardelenne se datoresc însă, în parte, și concepției raționaliste dominante în lingvistică la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Ca în toate celelalte domenii ale științei, în care raționalismul idealist exagera ideea perfectibilității, domina și în lingvistică credința în posibilitatea transformării limbii prin acțiunea conștientă și metodică a învățaților, ignorîndu-se evoluția ei istorică. Este caracteristică, în această privință, cererea făcută «Convențiunii» de abatele Grégoire, în Franța, de a fi suprimate prin lege toate dialectele și de a fi impus dialectul parizian ca limbă oficială pentru întreaga țară.² Ceea ce n-a reușit abatele Grégoire în Franța și nici Școala ardeleană la noi au izbutit însă, în acea vreme, Korais (1748-1833), în Grecia, prin elenizarea forțată a limbii literare grecești și Kazinczy (1759-1831), în Ungaria, prin maghiarizarea terminologiei științifice. Înlăturarea limbii artificiale preconizate de latinisții din secolul al XIX-lea și impunerea principiului fonetic în scrierea limbii române sînt rezultatul luptei marilor noștri scriitori care au folosit în operele lor limba vie a poporului, N. Bălcescu, Al. Russo, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, G. Coșbuc, M. Sadoveanu, precum și al luptei lingviștilor noștri progresiști din trecut, Al. Lambrior, Bogdan Petriceicu Hasdeu, H. Titkin și alții.

Ca istoric însă Șincai a avut idei progresiste. Ele au jucat un rol important în lupta împotriva regimului feudal asupritor, în trezirea conștiinței naționale, în întărirea ideii de libertate națională și socială, în trezirea maselor populare din întuneric și opresiune. Aceste merite ale «Hronicii», ca și exemplul vieții lui de luptător dîrz și demn în condiții din cele mai vitrege, ne îndreptățesc să-l socotim pe Gheorghe Șincai printre figurile mărețe ale acelor înaintași care au deschis poporului nostru calea spre viața liberă și independentă de care se bucură astăzi.

¹ Al. Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai den Șinca*. Discurs de recepție în ședința publică a Societății Academice Române din 14 sept. 1869, București 1869 p. 28.

² B. P. Hasdeu: *Cuvinte din bătrîni*, vol. III. Principie de lingvistică, p. 154.